

Дарија Жилић

СОБА С ОГЛЕДАЛОМ

(одломак из романа)

У обје собе овог стана у којем ћу боравити мјесец дана налазе се велика огледала. Али само за једну од њих може се рећи да је „соба с огледалом”. Сједим у соби, за радним столом: на десној страни је ормар у који је уграђено огледало. Помакла сам столицу подаље, да не видим свој одраз. Гледам кроз прозор гране препуне снијега. У стану изнад, чујем сваки покрет, корак, уздах. Дјеца плачу. Не бих могао спавати у соби с огледалом, пише ми пријатељ, који је једном исто тако боравио у овом стану. Али, хтјела сам га потом запитати: обје собе имају огледало? Или, зашто си спавао баш у овој у којој спавам и пишем и ја? У соби у којој можеш побјећи том огледалу, у којој га заправо не примјећујеш. У другој соби, с балконом и великим огледалом у средишту, ништа друго није видљиво. Нити кревет, ни полице с књигама, нити сушило за рубље. Само то огледало је као живо биће, проматрате, гута. Оно је као риба из пјесме пјесника у чијем стану сам, а нећу га сад спомињати. Само ћу рећи да он пише о страху од рибе, од њених уста која ће га прогутати. Пише и о огледалима, о плавом окну, о тамном огледалу самоће. Што значи то разбијено плаво окно, тај плави прозор на кући? Пјесник позива у *домовину сјенки*, тамо гдје је плаво поље неба. Јесам ли била на том мјесту? Ти српови које спомиње, то подне, како ме подсјећа на оно љето. Кад је разбијен прозор и кад сам излетјела из куће равно на падину испод које није било ничег. Можда само велика уста, чељусти рибе која гута снагом огледала. Вечер је. Скухала сам јуху, гледала бор кроз прозор у кухињи. Баш онакав као што је био бор у нашем дворишту. Свуда су исти ти борови, у сваком граду. Немам што видјети. Само бјелину. Први дан у новом стану увијек је тјескобан. Још и снијежи, густа магла. Поспремила сам одјећу у ормар. Хулахопке су се поново потргале. Баш увијек се то догоди на путу. Једне вечери нисам их скидала: сасвим наг човјек и моје тијело у црним хулахопкама, као у оклопу. И велика рупа у средини тих јефтиних најлонских чарапа. Могла бих ти о томе причати, Марино, али не знам гдје си сада. Чекам Маринову поруку. Срце или осмијех, ништа више. Марино није мој човјек, нисмо се никад нити видјели, познајем само његов глас. Али можда баш зато и осјећам да је свуда са мном. Па и у овом стану. Сјена, биће без тијела, тај мој Марино. Тамо негдје на неком Отоку са Мајком. Ах, ти наши отоци, тамо мушкарци у најбољим годинама живе са Мајкама. Оне држе све кутове куће, кухају им ручкове, глачају рубље, поспремају им собе пуне опушака и прљавих чаша. Синовима који су отјерани из творница, пилана, складишта. И сада сједе у својим кућама: зими цијепају дрва, љети се купају у мору и причају са туристима о времену младости. Од љубавних веза можда су и одустали. Но такви мушкарци су заштитници жена које су исто тако остале саме. И које исто живе у близини својих Мајки. И сâме граде свијет у којем ће наћи своје мјесто. То је, рекао би Марино, нека сасвим посебна димензија.

Неколико пута долазила сам до Зграде факултета у којем сам давно студирала. Прошло је већ двадесет година. Али на улазу стоји исти човјек, исти онај продавач старих књига. Помислила сам у трену да вријеме није нити пролазило, да је све остало замрзнуто, баш као што сам и ја била стиснута, слеђена након свега, након рата, тражења посла, вегетирања. Тај човјек продаје књиге новим студентима хуманистике. И стоји на истом мјесту као подсјетник да вријеме стоји, а ја сам опет она дјевојчица која улази у зграду са страхопоштовањем и чуђењем. Но овај пут ипак није било нити мало снатрења, само нека немоћ, и пркос да довршим давно започето, напола довршено. Неколико пута стигла сам до улаза, пролистала књиге; исти онај Фуко, Аристотел, Бахтин, давна и вјечна литература. И онда сам се окренула, потрчала до рампе и изгубила се међу пословним зградама. Трамвајем сам се возила у свим смјеровима пола дана, немоћна да се суочим са страхом: како ући у ту Зграду? И кад сам напокон успјела, попела се до првог ката и спустила главу у мрачном ходнику, у жељи да постанем посве невидљива, поред мене нашла се жена с истим оним страхом у очима. Препознале смо се. И она је била ту да доврши започето, спремила је испит. Има већ обитељ, дјецу, сталан посао као преводитељица, али ипак никад није довршила Оно што је давно започела. Признаје ми да је и она више пута долазила тек до Зграде и потом се враћала у град који је сат и пол влаком удаљен од Загреба. Осмјехнула сам се и пожељела јој срећу на улазу у кабинет професорице Ципрић. Тог дана положили смо обје испит с одличном оцјеном. Одговарала сам на питања о догађајима из повијести средње и југоисточне Еуропе у двадесетом стољећу. Зачудо, знала сам и факте, објаснити процесе, баш све. И након испита изашла сам из Зграде баш као она цура прије двадесет година. Као шипарица која ће након испита отићи негдје у град, на каву и сок, с мишљу као да је ријешила најтежу ствар у животу. А то је, сад сам свјесна, само требало давно одрадити. Без превише размишљања. Уосталом, након толико година, сви ти догађаји, узрочно-последично повезани, не говоре ништа *ново* о свијету. Сва та узалудна дијакронија, поредани датуми, битке, порази, све је то требало показати како повијест има смисао, како се вријеме креће. А вријеме је тек онај продавач на улазу. Само преврће старе књиге и шути. Јесам ли нешто пропустила? Осјетила сам братство људи који су негдје закаснили, који су испали из колосијека, па се онако несигурно враћају и уче све *шо* о југу Европе, о морским пролазима и трговини харингама, о *дуим* годинама модернизације, о почецима стварања нација, о свему. Проводила сам ноћи с повијесним књигама у наручју, истражујући портрете дипломата, памтила сам битке свјетских ратова, исписивала све те догађаје, пратила како се развија антисемитизам. И будила се ујутро са свијешћу да је све то имало смисла само зато јер сам написала једну пјесму, ону у којој се спомиње и млијеко и ноћ и свјетло, након свега.

Данас сам се брзим кораком враћала у резиденцијални стан смјештен у елитној четврти. Нашла сам пречицу, слиједила ријеку и зачас стигла до стамбене зграде.

Првих дана у новом граду увијек брзо ходам, јурим улицама до циља. Те браве, увијек се кључеви на почетку у њима заглављују. Увијек треба вртити кључ, окретати га, не одустати. Закључати два пута врата стана. Упалити свјетло, отворити прозор који гледа на улицу, на вртић у који родитељи раном зором доводе дјецу. Нарезала сам лук и направила шалшу, чекала да се јави Марино. Он сад сигурно једе неку рибу. И чека да се *ријеше* важни папири. Прије мог поласка, причао је о плавом балону који је сањао. Он се држи за тај балон, па онда се балон распрсне, а Марино пада у море. У овом стану не чека ме нитко, нема никог осим мене. Могу се само плашити сјене, провјеравати ормаре у којима су остаци неке старе постелине. И чудити се што сам жива, погледавати се у великом огледалу. Ако ме нитко не позове ван, могу остати сједити за столом у потрганим хулахопкама и проматрати стабло на којем више нема снијега. Посуђе треба одмах опрати, да се до јутра не задрже мрље од хране. И ако пођем спавати рано, знам да ћу се барем два пута пробудити. Синоћ сам сањала како из лица жене коју познајем излази нека црна текућина. А данас ми од њеног супруга стиже порука: ништа се ново није догодило. Црнило је очито настало само од себе у ноћи. А тамо су остали и страхови да ће ноћ трајати вјечно и да у новом граду више никад неће осванути јутро. Јутро у згради покрај вртића у којем се, чак и кад је највећа зима, играју дјеца и циче као затворене животиње у кавезима од лего коцака и дрвених љубачки.

* * *

Посљедњи испит полагаала сам два сата. Професор је инзистирао на одговору о важном сукобу великих сила, о контексту, о свим судионицима повијесне битке. Ја сам знала само основно, као да сам научила напамет. Ти ме се подаци ионако нису тицали, а још мање прича о ривалствима супарничких војски у Еуроци у доба Наполеона. Шутјела сам, а професор је чекао и чекао. Као онај Велики Пас који држи малу мацу у чељустима и не пушта је, јер жели се увјерити у њзину смрт. Спустила сам главу и осјећала се као велики кривац, као да сам убила неког или опљачкала творницу. А ја сам само себи била Непријатељ, ником другом. И шта их се уопће тиче, зашто се тај Свијет окомио управо на оне који су радили само *прошив себе*, због страхова, због боли, због неког осјећаја давног самоуништења? Ја сам мала маца која сједи и гледа испред себе, а Велики Пас ужива у тој тишини у којој никад нити неће чути до краја што се заиста догодило те године, на тај и тај датум. Маца је ипак заплакала и рекла све о контексту, о давно започетом послу. Тек тада њено се тијело откотрљало низ степенице велике Зграде и нестало на улицама града, који, као и обично, није имао милости.

* * *

Јутрос сам погледала поруку коју ми је послао Марино: *смајли* и пољубац. Фотографија ручка. Рижото и дагње. Довољно за почетак дана. Након кафе, на полицама тражим књиге писаца који су прије мене боравили у овом стану. И читам есеј америчког писца о једном јапанском аутору и његовој смрти и генијалности. И није случајно да сам застала баш на том есеју, јер тако је снажно и јасно тај писац писао о немоћи умјетника да мијења свијет. Та спознаја је заправо једна мала смрт.

„Ја сам крив колико и ти, мој драги Мишима, јер од свијета покушавам направити боље мјесто за живот”, исповједно пише Хенри Милер. Треба прихватити свијет какав јест, као да говори сам себи, и то је најтеже, јер чак нити геста великог умјетника не може пробудити масе које куњају, закључује Милер. И доиста, откако је нестало свијести да активизам мијења друштво набоље, откако сам осјетила да се егзистенција одвојила од нечег универзалног и затворила ме у мали свијет, свијет у којем, на примјер, сваки дан одрасли воде дјецу из вртића, нестало је и оног вишег циља, свијести о Бесконачном. „Силна маса народа дријема, куња за вријеме цјелокупне повијести, и по свој ће прилици дријемати и док атомска бомба буде узимала своје посљедње жртве” (Милер). Морала сам ово записати. А могла бих и надопунити: кад спознамо сву ту куњавосћ свијета, и кад напoкон останемо без родитеља, која је сврха живота у којем нас више нитко безувјетно не воли? Јер о томе је ријеч. Није *природно* да они одлазе јер су стари, јер је вријеме за *шо*. *Природно* је и да ми одемо одмах након њих, без оклијевања, јер у свијету у којем више нема љубави која нас спасава чак и онда када смо на рубу и када не волимо себе, чему уопће постојати? И ја сам пожељела нестати онда када Њих више не буде. У данима када су Мушкарци показивали да им се тешко може вјеровати, само сјећање на постојање живих родитеља доносило је смисао бићу које је болно свјесно да не може мијењати свијет, чак нити онда када почини харакири, или сепуку... Алелуја!

* * *

И када сам напoкон довршила давно Започето, чинило се као да креће Нови живот. У свијету у којем више нитко није бринуо о Знању, тако је смијешно вјеровати да управо наш Нови почетак има смисао. Свијетом ионако управљају они који никад се нису нити запитали је ли довољно када се знање и довршеност тог давно Започетог, преклапају, сусретну. Они који воде државе, не ослушкују, ујутро се буде без запитаности колико су грешни и што требају учинити данас за добро свијета. Ипак, након довршавања давно Започетог, била сам мирнија: као да сам ухватила звијер која је годинама вребала у дворишту, међу боровима. Вребала и подсјећала на то да се даље не може, да је једино могућ повратак у Собу која постаје болесничка, јер што је друго него болесник онај који је годинама сањао о томе да ће нешто довршити, а бојао се притом завирити чак и кроз прозор? Чему заправо служе Државе? Звијери које свде бића на јединке којима остаје само месо и кост, само јуха од јутарњег буђења. Држава нити не примјећује да нетко правно не постоји, да га нема. Да хода по насипу, али га заправо нитко не види, јер не постоји, не тражи, није ничији. И живи у животу без структуре. Јер како обликовати празнину дана, то је највеће умијеће. У данима када већина доводи и одводи дјецу у вртиће, када већина има обвезе које им показују смјер кретања, како сложити дан у којем је све произвољно и у којем ником нисмо потребни као дио система или тек као биће које ради? Дан празан као посуда у коју улијевамо мало воде и риже да се куха на старом штедњаку више сати. То је умијеће, а не то како се спасити од превише посла. А што онда када си само биос, једнак јегуљи или жаби, имаш ли и онда могућност говора или си заувјек утихнуо?

* * *

Данас сам с налакираном косом и слатким ишчекивањем отишла на сусрет који се није догодио. Сјела сам у такси, возачица је била из јужних крајева. Говори ми о томе како нове генерације ипак више разумију *сйранце* који су дошли овдје с разних страна. Оставља ме на великом тргу. Дошла сам прерано, јер кад год могу долазим раније на сусрете. Шетам тргом у великим зимским чизмама. Вани је снијег нестало, а ја тек морам кренути дома, у другу државу, по ципеле за прољетне дане. Са чизама је отпала и нека гума, па само шеткам брзо, јер чини ми се као да сви виде ту моју чизму на којој нема потплате. Прије само тједан дана овдје је све било залеђено, баш прикладно за тешку обућу. А сада сама себи изгледам смијешном у овом сунчаном дану. Као залутали медо. Улазим у кафић, наручујем каву, уписујем *password* за нет, читам нове мејлове и провјеравам информације. Он се није појавио, нити одгодио сусрет. Тек кад сам се вратила у стан, чекала ме његова исприка. Наиме, мушкарац се већ други пута испричао неким журним састанком. У тој соби за састанке, наиме, нису смјели понијети мобител, није могао јавити на вријеме, опрости, исприка, исприка итд. Тражи мој број мобитела, јер, каже, брже ћемо комуницирати него на месинџеру. Али овај пут, знала сам да се сусрет и обична кава више неће нити догодити. Знала сам то још док сам се брзим ходом уз ријеку враћала до стана. Толико је било тих чудних ишчекивања у животу која се никад нису остварила конкретним догађајем: разговором или пољупцем. Овог пута ни сам жељела да ме било што разочара или увриједи. Док сам се враћала у стан са својом чврстом и налакираном косом и с великим црним чизмама, тражила сам неке замишљене љестве у зраку, да се за њих примим и да одбацам било коју секунду туге или жаљења. Ухватила сам се брзо за пречку Писања, и то Писања сасвим одређеног текста и одмах ми се вратила снага, која је бар мало била истиснута у оном кафићу у којем мушкарци *с ноћу* пију траварицу и брундају. Имала сам циљ: написати причу и ништа није смјело сметати том циљу. А ионако, навикла сам да се ни на шта људско, осим родитеља, не треба превише ослањати. Па нити на саму себе, јер и сама сам као и сви. Слаба. Али те љестве у зраку, оне су биле спас у дану који је завршио с тањуром кухане риже и пилетином, коју сам предвечер извадила из замрзивача и бацила на тавицу, да се за неколико минута испече. Фотографирала сам тај приказ, зелену салату и све те прилоге, нека то буде слика дана у којем сам замало опет пала, због своје непоправљиве природе која стално снаги и ствара неуморно велику *йричу* од посве небитног и непоузданог детаља.

* * *

Често ми пријатељи говоре да се не осврћем *на йрошло*, јер оно се не може промијенити. Да опростим себи погрешке, наивности, да идем даље. Напријед. Тиме мисле да опростим себи тих десет година „поправљања свијета” у којем сам лебдјела на крилима снова, заборављајући ноторну чињеницу да живим у материјалистичком свијету. Кажу да је то нормално за младост, ништа необично, и да сада само *уберем йлодове рада*. И онда се ухватим за ту синтагму „убрати плодове рада”. Замишљам себе у великом воћњаку како читав дан берем јабуке и шљиве, све то

стављам на хрпу и не знам на крају што са свиме тиме направити. Са свим тим воћем и голим стаблима. Подсјетила ме та слика на ранч мог оца удаљен свега двадесет километара од наше обитељске куће. Отац је купио то земљиште за мало новаца, посадио ондје воћке, али није било никакве кућице, само стабла и травњак. Док није оболио, одлазили смо ондје косити траву, шетати уз шуму, брати воће у јесен. Касније, тај ранч је остао запуштен, јер нитко више није имао времена за обрађивање, а он сам није имао снаге да вози ауто и обрађује земљу. Нудио је чак и бесплатно тај воћњак, у замјену да га нетко уређује, али нитко се није хтио обвезивати. Сад су те воћке сигурно дивље, срасле су са шумом, а земљиште, премда и даље *џласи* на оца, припада шуми, одвојено од било чијег власништва. Ондје сад животиње узимају труле воћке и хране се њима или их разбацују, па се веселе да је људски траг коначно и ту нестао, на овом дијелу омеђене земље. Јер земља нити не смије бити омеђена, зечеви имају право играти се, чак и гулити кору. Имају право кретати се простором шуме без ограничења. Но да се вратим на почетак овог одломка. Дакле, сад је вријеме *убирања њлогова рага*. Сада у средњим четрдесетима, када је одавно требало све бити посложено, као плахте и постељина у ормару собе овог стана у којем ћу боравити мјесец дана. Укратко: мала смрт је тренутак када убиремо плодове за своје зимнице и више нас се ништа осим тог властитог врта и смочнице не дотиче.

* * *

Ништа се посебно није догодило данас. Нисам имала никакав сусрет, дружење, нисам отишла на неки занимљив догађај. Чак је и кратка шетња била по оном истом путу: до моста и ријеке и натраг. Шетња на коју сам одлазила у данима кад ми се није ишло до центра, који се налази на десетак минута брзог хода од мојг стана. Но ипак сам осјетила неки необјашњив спокој и мир, чуђење над тиме да сам жива, да ходам, да могу припремити ручак с њокама и зеленом салатом. Погледала сам кроз прозор призор парка без дјеце и писала паралелно поруке онима који ми недостају. Читала сам затим неки роман о рату, есеј о *калијуџи*, премјештала одјећу, отварала прозоре. Чинило ми се да ће зачас доћи вријеме вечере, па сам отишла на каву у кафић који је ноћу постајао мјесто за свирање блуза или цеза. Сада су на том подију, око два сата по подне, стајала дјеца и пјевала, ударала по бубњевима. Никог није било унутра, неки су побјегли због буке, али ја сам слушала, чак и снимала те дјечје гласове и слала их преко Вибера свом нећаку, који се одмах јавио и рекао *да баш лоше њјевају ша гјецца...* И послао је одмах видео са својим звонким пјевом. Снимљено све у вријеме док је ручао. И тако смо се *џовезивали* моја обитељ и ја. Тај концерт усред дана касније је био недопуњен пачјим збором на ријечи. Сиви облаци, мутна ријека и патке које се кочопере и пјевају, свему успркос. Читав дан кретала сам се по стану као неко дијете које су родитељи оставили први пута само. Дјетињи смијех и радост, хватање удаха прије вечери која доноси теме о којима најбоље говори данас прочитан есеј о црном добу. Умјесто црнила, ту су руке с гелираним ноктима које испиру тањуре и остављају посуђе да се суши. У соби с огледалом, суши се на руке опрана роба, а огледало се увукло међу зидове. Али унаточ прозрачности, нисам имала ни најмању жељу остати у тој соби с огледалом, које се, сигурна сам, само притајило.

* * *

Не сјећам се више зашто тада нисам све довршила на вријеме. Односно, како је дошло до тога да то давно Започето тек након толико година буде Довршено. Можда зато што је тих деведесетих година почео рат у земљи у којој сам живјела, у којој су моји преци стољећима живјели. По ходницима Зграде пролазили су учени људи у маскирним одијелима, сјећам се дана када је *џао* један Град, кад је срушена његова обрана. И као да се тада преклапала стварност с оним догађајима из повијесних књига, није било одмака. Давно започети сукоби претворили су се у крвопролиће којег у великом Граду можда нисмо били нити свјесни. Не бих на овом мјесту писала о свему што се догађало. Нити бих описивала све оно што су неки прије мене тако добро објаснили. Рекла бих само да сам се тих година будила с португалском поезијом у наручју, да сам махнито читала романе, писала биљешке, снатрила, а у исто вријеме нисам била свјесна да се догађа расап. Због свега тога, тежим неодређености, преносим значења, можда још увијек бјежим.

* * *

Јутрос ми је Марино утјешно написао да барем знам *на чему сам*, будући да се сусрет са оним мушкарцем није нити догодио. Марину све испричам, без задршке, премда га не познајем, ни каву нисмо попили заједно. Јесам ли ја нормална? Но то сам се запитала тек реда ради. Знала сам добро да Марино није опасност, да нема интерес и да неће доћи с Отока по мене. Он остаје тамо и не миче се. Њега се не тичем као конкретна жена, он ме види као биће које се бори, које жели довршити све Започето. И охрабрује ме порукама: срцима, цвијећем, пољупцима. Каже ми да смо блиски и исти. Нетко би онако с висока помислио што једна школована жена може имати заједничког са једним незапосленим лучким радником? По чему сам ја боља, запитала бих такве? Због писмености, образовања? Након што је изгубио посао, Марино је од отпремнине могао живјети још неколико година. Живио је у великој кући са мајком умировљеницом. Најприје је дане проводио гледајући филмове, испијајући тоне алкохола, потуцао се по локалним биртијама са женама које су пиле и више од њега. Но онда се одједном догодио преокрет: престао је пити, макнуо се с улице и дане је проводио у малој књижници. Читао је насумично све, књиге о повијести, о географији, тзв. лијепу књижевност, а понајвише је баш читао о другим свјетовима, тзв. алтернативној историји, о новим димензијама и о животу на другим планетама. На темељу тих спознаја стварао је козмогоније, објашњавао политичке процесе, залагао се за анархизам и то конкретно, подупирући оне странке које су биле против система, против корпорација. Сатима би с нескривеним презиром причао о људима који сатима сједе покрај великог трговачког центра на Отоку и ни о чему не размишљају или пак о људима који су у стрци за новцем. Причао би о уданим женама које је могао само проматрати. И о туристима, мору, о рођењу. О великој љубави према жени која је имала црвену косу и била мајка дјевојчице, о жени од које се морао растати, јер се баш јако *џроила*, а он више није могао нити примирисати алкохол. Да, *мој* Марино ме тјеши и вели: бар знаш на чему си и заборави тог мушкарца, а ако се јави с приједлогом за сусрет, испричај се обавезама.

* * *

Све моје књиге добиле су државну потпору за тискање. За разлику од мене која никако нисам могла добити ону најважнију потпору: да имам своје *мјесто*, сигурност. Све ми је то измицало годинама. Биле су ту и награде, путовања, похвале, ситни ангажмани, али *мјесто*, то никад. За то вријеме, моје су књиге живјеле властити живот по књижницама моје домовине, сите и спокојне, имале су у каталогу број под којим их је понеко могао потражити. Некад су ми се те моје књиге, којих је сад било већ више од десет, ругале и чудиле, јер њихов живот је био посве одвојен од мог. Оне су биле веселе, некад помало и меланхоличне и *размишљале* су као и сви намирени: сит гладном не вјерује. Тако су се и оне од мене отуђиле и заборавиле име Ауторице. Оне су бесмислену постмодернистичку игру довеле до апсурда: прогласиле су смрт сувишне Ауторице и наставиле плесати *dance macabre* у књижницама у којима се чува национална традиција. У овом стану, у другој држави, пишем нову књигу и пажљиво држим на узди ријечи и синтагме. Овог пута неће одлепшати, јер за овим столом, с погледом на дјечји вртић, управо ја све контролирам и засад ми иде успјешно.

* * *

Када ствари остају напола довршене, тада нестаје сигурност да ишта можемо учинити за себе и за друге. Једна половина проблема ријешена, друга остаје висјети у зраку. И лако се заборави. Па врло брзо крећу самообмане да смо се ипак ријешили свега, да смо довршили Започето. Но ипак, негдје изнутра, појави се сумња и питање да ли смо икад ишта уопће покренули. Тада се и тло може чинити плаузибилно: јест и није ту. Сав тај апсурд и немоћ суочења огледа се у покрету особе која бјежи од рјешења, снатри, затвара се у себе или у собе. Или пак излази из стана само онда кад треба подучавати дијете основним граматичким правилима. Такозване инструкције. Умирујућа свијест да можеш дјетету у неком туђем стану барем нешто са сигурношћу објаснити. Можда управо у томе лежи темељ дуготрајне меланхолије која се узгајала у тим вртовима с боровима, у тим устајалим собама у којима нити мени више није било јасно јесам ли почела учити и хоћу ли икад бити у стању доћи пред Зграду у којој нисам била неколико година.

* * *

Град у којем сам, схватила сам након неколико дана, врло је налик њемачким градовима у којима се шетња завршава на Хаупмаркту. Те кућице, плочници, палаче, тргови, баш као да сам у шетњи Нирнбергом. Близу стана је Ботанички врт, али нисам пошла још до њега, некако не волим уређене вртове у центру града, све те необичне биљке, јапанске, месождерске, превише зеленила. Док ходам градом, осјећам онај прави медијевални сплин, као да сам у неком другом времену. А опет, знам да се у тим кућама, на том малом простору, налази толико људи који су зачетници авангардних идеја, који су рушили парадигме предмодерних свјетова... И ријека, коју само треба слиједити до краја. И не можеш се изгубити. Могла бих вријеме користити да одем до неког другог града, или преко границе, али не желим то. Нека се све врти овдје и нека тај Град утјече на оно што мислим и на моје кретање.

* * *

Кад се осврћем на прошло, увијек се присјетим јутара женске поезије у једном клубу суботом. Пријеподнева посвећена пјесникињама, преводитељицама, теоретичаркама. Покушавам призвати онај занос којим се крећем према клубу да бих била дио програма који заправо нити не постоји као нека финансијска конструкција. Све је то само ентузијастичко снатрење дјевојака и жена које умјесто да суботе проводе на шпици, читају пјесме Јелене Зупе и призивају духове анархистица. Но мислим да сам чак и у тим опуштеним јутрима осјећала да нешто није у реду и да као мач над главом стоје ти недовршени послови, све те ствари због којих се годинама вртим у истом кругу. Трибине на којима цитирамо маргинализоване списатељице, бурне ноћи у којима пишем текст с критичким освртом на тумачења женског писма. Утопљена у слику *йойрављања* свијета, држала сам се тих прича о женама и умјетности и као да су то биле моје љестве у зраку у времену кад сам била посве *изван сисџема*.

* * *

Субота је. Јучер касно ноћу вратила сам се из мој града у Град у којем боравим до краја мјесеца. У влаку су били возачи који одлазе радити у разне земље, као дио нове имиграције. Покрај мене биле су торбе с храном, жена која је викала као пиљарица за вријеме читаве вожње. Кондуктери су весело намигивали. Касније, таксист је дупло наплатио вожњу, а ја сам се једва попела до стана. Отворила сам прозоре и одахнула. У соби с огледалом није било никог, само устајали зрак. Веза за интернет била је сјајна. У фасциклу биле су испринтане пјесме, биљешке за запис о књизи, у торби згњечена банана. Тјескоба је полако попуштала. Она бол, као неки ударац у трбух, невидљив, од неке шаке у зраку која погађа баш средину тијела. И данима, док се тијело тако креће по уредима, с папирима, боли та свијест о *ниџини*, о том мјесту између. Није другима било тешко видјети ту немоћ тијела да се равно држи, јер било тко је могао убости у меко ткиво само ако то пожели. Посљедице могу бити поразне: може се тијело замрзнути поново, замрзнути као што је замрзнут онај грах са зељем у торби која је била уз мене, на путу од града у којем живим до Града у којем боравим само мјесец дана.

* * *

Прешућивање: превише шутње око нечег или неког, шутња која обавија и жели угасити биће које хоће само пре-живјети. Прешутјети значи прећи преко неког као да не постоји, у-шуткавање. А заправо у-рушавање оног или оних који пре-шућују. Како је било годинама бити прешућен? Дани испуњени писањем текстова које мало тко чита, књига о којима мало тко пише. Је ли свијест о Недовршеном утјецала на прикривање властитих радова, на не-излагање свијету? Нема те у пописима, изборима, нема те међу носиоцима права. Чак и кад улазиш на мјесто у којем можеш нешто остварити, као да наступа тренутак лаганог само-урушавања. Двоструко урушавање – од стране оних који бришу и изостављају, али и биће се само о себе спотиче, ствара препреке које нитко не види. Степенице се чине као стијене, зграде

као затвори, тко би уопће у њих улазио? Остајеш на ливади покрај малог језерца, у парку у којем у подне више нема никог. Чак нити старца који баца рибицама крух и чека позив на ручак у лимену зграду која окружује ову велику зелену површину.

* * *

Марино се није јавио два дана. Замишљам да бере сад шпароге или да се вози околу по селима, а можда је већ отишао у уред у други град, да коначно ријеша нека социјална права. Јавит ће се, сигурна сам. Можда пак чита књиге о анархизму, пише текстове о класним разликама. Или се посве изолирао. Након дана испуњеног дружењима и шетњом у центру Града, остајем сама. У стану заостао је мирис сафта од дивљачи, отварам прозор. Гости су отишли. Посуђе се суши, снијег је опет почео падати. Кроз прозор гледам жену која фото-апаратом покушава снимити дјевојчицу с упаленим лампашем. Можда јој је то кћерка. Но ипак, приказ је необичан: велики лампаш у рукама дјетета. Мали *photo session* усред града, поред ријеке. Поспремам кревете, пресвлагачим постељину. Чини ми се како не бих могла више никад у животу јести месо. Посебно месо дивљачи. У здјели стоје остаци неочишћене салате. Мокра салата се суши, можда ћу је ипак на крају бацити заједно с остацима њока и пармезана. Чудно је да се не јавља познаник за обичну каву. Што се то догађа са људима? Када би барем сви имали повјерење као онај конобар у кафићу близу ријечног платоа. Он нас је оставио саме и отишао обавити нешто. Могли смо отићи и не платити каву и лимунаде, могли смо узети комаде захер торте и одлетјети на бициклу. Вратио се након неколико минута. Ми смо платиле и пошле до Ботаничког врта који је био мрачан, јер дрвеће је било посве голо, без лишћа. И ријека је била мутна, а околне куће, као да ће се урушити. Затварам прозор, дјевојчица и жена одлазе. Мирис дивљачи напоскон је нестао. Пишем...

Мирис дивљачи

Слободно узми осташке месној ручка,

ја ћу отворити прозор и пустићу да све што несћане.

Тај мирис дивљачи, лимунских шрава и швијесћа које се прелијева.

Памтићу ћу дан по мушној ријеци и укусној кави на шераси,

loungе музика и човјек који од швијеска ствара живошину,

налик оној од које смо побјегли у сумрак, једној дана.

И ако будемо некад на улици, прићи ће нам човјек са што еура

и сћавићу нас као гјецу у азил са шима, са људима с другој

краја свијеша. На ливадама шрче звијери и шјевају швице шокрај

шоменика шшод којеј више не штеку воде, ниши се људи мире

након свећа. На улицама великих шрагова окућљају се људи,

гјеца носе фењере, мирише месо звијери које леће кроз

вашрене обруче и умиру на доковима штарих шријешшолница.

Мирише месо дивљачи и мирис не може прешшати...

* * *

Након читања неких књига, данас бих, умјесто сјећања, ово могла записати: што је остало од семантичког конкретизма? Распаднута слова од тијеста у јухи од

парадајза. И усклик номада који мијеша све разлике, жанрове, слави бога и дијалекте, спаја неспојиво. Снијег вани само копира мотив присутан у хрватском пјесништву. Мотив бјелине и болести. И мирише свјежина покрај мрачног дрвореда. Све док не буде зелено, птице ће саботирати градове, а људи ће говорити језиком који скоро нитко неће разумјети. То је права балада о крају. И прољећу које се открива у гласу вољеног из прошлих времена. Заправо, ништа се није промијенило: тијело се још стиди својих пупољака!

* * *

Моји нокти су кратки, понекад и изгризени. Онако, од нервозе, не до краја изгризени, али довољно да дојам оног који проматра не буде нити мало лијеп. Од прије неколико тједана имам нове нокте, гелиране, обојене блиједоружичастим лаком. Поносно ширим руке, као перје или пераје, поносна као да сам их сама уредила, као да су то моји прави нокти. Још увијек се привикавам: некад запну кад слажем постељу или кад с потешкоћом уводим конач у иглу. Али ипак, сретна сам. Нокти скривају несигурност, тјескобу, блијеште, чак и кад облачим пластичне рукавице. Прави нокти расту испод, нитко их не види, баш као да су одраз оног јаства које се барем прикрило, ако не већ нестало. Јаства које носи преплашеност над изненадним ситуацијама, јаства чије реакције су понекад зачудне. Нови нокти приближили су ме дотјераним пословним женама које прије свега мисле о успјеху и коначном резултату. Добро прикривање. Можда једино идући пут, изабрат ћу неки безбојни лак, па да се тако још више умањи разлика између стварности и илузије.

* * *

Данас поново читам поезију пјесника у чијем стану боравим. Вечер прије тога нетко ми је причао о томе како су му погубили родитеље у Другом свјетском рату, о његовој кућици изван Љубљане. Један филозоф рекао је да сваке вечери око поноћи стан посјећује дух умрлог пјесника. Погледавам слике на зиду. Можда је на једној експресионистичкој управо он. Толико боја на лицу, а опет испод свега неко жутило које гаси сјај том колориту. Проналазим у пјесмама слике мрза на цвјетовима вишње, приказ близак дану у којем сам. Снијег пада, па нестаје, пада, па опет нестаје, као да га никад и није било. Читам даље... Покушавам замислити што значи тај огањ у устима, тај тренутак када тај нетко спознаје да нема језика, покушава изрећи ријеч, али „уста су пуна пепела“? Што је тај пепео? Је ли то дотрајали, осушени језик којим више ништа не можемо изрећи? И потом си тај нетко направи језик из земље, и нове ријечи. Пјесник као да у готово свакој пјесми исписује почетак свијета, космогонију. Пјесма о убојицама змија. Сватко има своју змију и своју звијезду. Змијске очи које путник не види, јер их замјењује са жарком росом на зеленом листу. Не знамо што се збива са убојицама змија, знамо само да онај чија је змија убијена, бит ће усркан задњим остатком сунца. Што је заправо та змија у пјесми, што она означава? Човјечју бит, судбину, или језик?

* * *

Очекујем пријатељицу која долази с мора и путује влаком. Чистим гљиве и поспремам суђе. Отварам прозор. Нека свјетлост улази у собу, као да још увијек постоји снијег из којег пак настају нова бића. Плави људи, плави човјек којем бљеште кости, којем бљеште кости плавилом. Поново чистим поврће од трулих листова, отклањам с плахте сјеменке круха и бацам их птицама. Ноћас, била је поново отворена утроба. Можда је у њој застала која сјеменка и можда у њој нарасте неко биће и нестане у огњу. И претвори се у пепео. Док проматрам паркове с дрвећем без лишћа, у оно претпрољетно вријеме кад тако јасно се види архитектура кућа и зграда (јер нема свег тог шаренила), сјећам се паркова у граду у којем сам рођена. У данима када се није видјела нити једна могућност, када се чинило да ћу заувјек остати изван свих тих Зграда, одлазила сам у паркове и ондје на клупама сатима сједила и читала. Понекад би ми пришао неки бескућник, некад чак и жена која као да је побјегла из умоболнице, бауљајући около без свијести о простору. Долазиле су и мале животињице, посебно у великим парковима. Ја сам се неколико пута устајала, протезала ноге, па се поново враћала на клупу на којој бих остајала до предвечерја. Замишљала сам да је то један радни дан. Радно вријеме завршава када сумрак отјера и посљедње шетаче, посебно када је било рано прољеће. И када су још вјетрови знали бити оштри. Враћала бих се дому кад је већ било мрачно, као нека радница у пољу или као нека изгубљена жена која се трамвајем још вртила пола сата по граду, од почетне до задње станице, па поново истом рутом. И чинило се да осим Природе тада ништа није постојало, ни папири, нити зграде. Није било разлике између животиње и мене, чак су моји покрети били налик оним кретњама срна које се плахо спуштају на рубове града. Сада пак гледам тај парк из стана и уопће немам нити најмању жељу провести поподне на једном тако омеђеном мјесту, на којем се због огољелог дрвећа не можеш прикрити. А и вријеме сада тече другачије: одређују га други и помишљам како је то једно велико олакшање.

* * *

Треба искористити сву храну, храна се не баца, рекла је пријатељица. Помијешале смо рижу, месо, прокулице, ставили оцат и јабуке и направили једно сасвим ново јело. Месо се пече без додатка уља, само на угријаној тави оставља своје сокове. Увечер нас двије причамо о забораву и сјећањима. О људима који сами за себе говоре да су најбољи и тако увјеравају читав свијет у своју јединственост. О људима који заборављају тко су. Остављају јабуке у капутима, не плаћају рачуне, полако губе ознаке свог идентитета. Распад личности. Болест која човјека поновно своди поново на биљку или животињу. Некад ми се чини да је тако мала граница између. Сликарица говори о својим платнима: слика на којој су чемпреси и љестве. Тко ставља љестве на чемпресе, што значи тај поглед са стабла које стреми к небу? Уз њега љестве уопће не пристају. Или платно на којем се у жичане ограде на границама заплићу животињице, лисице, зечеве. Док ми описује слику, замишљам поново ранч свог оца по којем зечеве слободно трчкарају. Марино се не јавља. Присутност друге особе у стану потиче ме да будем добра домаћица, да спремам месо у фолије, за повратак, да купујем у дућану све што може затребати, да отварам прозоре. Пријатељица сликарица пуши на балкону, дим тек незнатно улази кроз

затворена балконска врата. На зиду портрети пјесника. Досад сам учила само један, али оку умјетнице не може промаћи портрет умјетника у зрелим годинама смјештен сасвим у кућу собе с огледалом. И величанствени призори јутра у којем је управо то голо дрвеће као додир божанског, мјесто на којем се зима опрашта. Након дугог трајања...

* * *

Често се сјетим те линије *мејтроа* у Чикагу, чија задња станица је била гробље на којем се налази гроб Еме Голдман. Нисам очекивала да ћемо пријатељица и ја тако брзо на том великом гробљу пронаћи њезино почивалиште. Но посвуда су биле јасне ознаке, као да се жели нагласити значај једне анархистике и боркиње за женска права. Поред њезина гроба још је низ камених плоча на којима су имена знаних и незнаних активиста и активисткица за радничка права, подсјетник на штрајкове који су се догађали у овом граду крајем сад већ претпрошлог стољећа. Још чувам фотографију, у жутој сам мајици и траперицама, наслоњена на велики комад камена који није нити посебно брушен, тек основни облик високог правокутника и угравирано име.

* * *

Јучер сам у Граду у којем боравим мјесец дана гледала филм о Идит Сушицки, фотографкињи и шпијунки, која је за вријеме Другог свјетског рата радила за КГБ. Идит је преминула у Брајтону, граду с прекрасним плажама. Призор бескрајне плаже као да доноси спокој након свега, супротност тунелу, симболу мрака и скривене прошлости. Заборављена Идит, фотографкиња лондонске сиротиње, активиста, али и дјеце која безбрижно плешу, здрава и ведра, без брига у том времену ужаса. Причу о Идит говори њезин рођак. Зашто нитко други није направио филм о тој жени за коју кажу да је мијењала повијест (помогла је при регрутирању Кима Филбија за совјетске службе)? Не зна се гдје је посут њен пепео, а брат о њој говори с одмаком и срамом, јер ју је, очито изневјерио. Нисмо имали топао однос, каже он, такођер велики фотограф. Идит остављена од љубавника, мужа, а син јединац је болестан и проводи читав живот у интернату. Један говорник за њеног сина каже да је био чудан, да није разликовао људе од предмета. Идит разноси писма, сања о човјечанству и слободи, умире сама, о њој не знамо ништа, чак је се и они с Истока не сјете: груба је стварност, ружна је слика комуниста који бришу жене. Исто као и stroj капитализма који меље и ових дана у читавој Еуроци и своди људе на предмете. Женама укида права. Данас би Томи, Идитин син, имао сасвим друштвено прихватљиву перспективу, јер нисмо ли у међувремену избрисали разлику између човјека и ствари? Људи постају предмети, ствари, без укуса, става, без живота.

* * *

Ноћу буђење око три сата ујутро. Кроз прозор погледавам празно дјечје игралиште којег освјетљавају високе уличне свјетилке налик канделабрима. Кухам јуху од гљива и враћам се у кревет. У стану изнад чује се сваки корак. Дијете плаче. У једном тренутку стан у којем сам учини се тако нестваран, као да сам негдје на

звонику, на дрвету, нема зидова, нема зграде. У собама ручници који се суше, мајица с мрљом, *исиха*, огледала, под којег сутра треба помести. Портрет пјесника у свакој соби. Можда ме позива у кухињу да заједно једемо ту јуху. Никад не пишем ноћу. Можда је он баш ноћу сједио за тим столом и писао стихове о тако примордијалним стварима. А можда је исто тако кухао јухе које су зачас готове. Марино је вјероватно будан и пише некој дјевојци која живи у далеком свијету, заводи је, можда она већ размишља о животу са њим. Поплаве су у малом граду, вода надире у куће, посвуда вреће пијеска, пише ми пријатељица. Овдје ријека тече баш уз Град, не можеш се изгубити, само треба слиједити ријеку до краја. И све те мостове. Чини се да баш мостови су као мале споне које свуда казују ријечи да је ово Град у којем не владају воде, не могу се прелити преко рубова и потопити све те обновљене цесте и дворишта. Зачас си на другој страни. Ријека тече кроз Град, као мали поток који не мијења ток свијета или повијести.

* * *

Учење ноћу сам избјегавала за вријеме студија. Та тјескоба коју бих осјетила негдје око пет по подне се повећавала, расла и ноћ је за мене била тек тама, сјета, страх, издвојеност. Нисам требала самоћу за рад, вољела сам погледати кроз прозор и слушати аутомобиле, дјецу, пролазнике. Но када је већ и требало радити ноћу, у случају велике гужве, тада сам само прелазила преко страница, понављала све већ научно. И сваки звук би ми засметао. Вјетар, зујање комарца. Посебно је тешко учити повијест, јер она је углавном саткана од ратова и битака, па се трагедија свијета посебно ноћу чини застрашујућом. Као да се јаче виде слике пада авиона, рушење ракете, пред очима у полусну пролазе батаљони, догађају се десанти. И једва чекамо јутро које свјетлошћу помиче слике мртвила и доноси осјећај као да можемо живјети свакодневицу унаточ тим спознајама. У туђим становима, око пет по подне, најбоље је скухати благи чај и почети радити како би ситна тјескоба, која се на трен појави у непознатом простору, могла нестати или се примирити. Дани нека буду ријека, дијалози, еспресо, шапат дрвећа. А ноћ, ноћ нек буде брементита озбиљним радом у којем нити кухање брокула не смије пореметити ритам тијела...

* * *

Написала сам у даху размишљања о есеју пјесника који описује како настаје пјесма. Упамтила сам само израз ритам тијела, и то да се тај ритам не смије изневјерити. Ритам тијела које се креће градом, слиједи ријеку, а ту је одмах и дрвеће. И натпис на једном дрвету: Шепет. У пријеводу: шапат. Шепет, звучи као кркет, као да можемо чути шепетање неких чудних бића која су тамо налик жабама. Али њихово гласање је блаже, шепетаво, прхутаво, њжно, помало успорено. Лако је дању, јер је пуно звукова који не ометају: дјеца скачу, мајке са дјецом у колицима. Зелена ријека и шетња увијек истим улицама. Предвечер: сумрак, мостови као да се спуштају. Како настаје пјесма: из неког доживљаја, протеста, вјере? Провјерит ћу поновним читањем есеја у којем пише о свему томе. Али ја не желим заправо сазнати тајну, ја желим само заспати уморна, и да не буде дуљина сна краћа од оног вала који прелази преко утробе и зауставља се у костима. Шепетање дрвећа извана, или

шапат неких других бића. Или само шапат лишћа, безазлени, испод којег нема баш никакве опасности.

* * *

У туђим становима, државама, јутра након двадесет дана постају као јутра на које смо навикли: ако је гелирани нокат напукао, треба пронаћи салон и наручити се за нови третман. Треба изнијети смеће и одвојити папире и пластику од био-отпада, пахуљице помијешати с јогуртом, поздравити станаре који улазе у зграду, баш онда када ти излазиш. Треба глачати хлаче и припремити јело, јер из хладњака вире остаци салате, коју не треба бацати. Све је исто, осим језика и близине оних које си навикао љубити. Али им сада пољупце шаљеш у неком виртуалном облику, који барем преноси неку енергију, кад већ не може замијенити додир. А језик? И он се полако мијеша и зачас настају хибриди, макаронски низови у оближњем супермаркету. Или док пишеш на клупи крај ријеке одломак романа.

* * *

Читам есеј писца у чијем стану сам, есеј о слици и ријечи. Пјесник застане пред неком сликом и враћа јој се, јер у њему је произвела посебан доживљај. Није то доживљај znalца који зна објективно описати слику: пише он о сликама, а у другом трену му се учини да је свијет сликарства посве затворен за њега. Разумије најбоље слике које су без мекоће, свијет без љепоте. О неким сликама је хтио написати пјесму. Неком пјесмом пак насликати слику. Свјетлост на слици увијек је иста, док је ријеч другачија. Пјесма је повезана с временом, слика с простором. Ријечи се гibaју, повезују. Све слике познају само један трен, пише пјесник. И кад пише о поезији, тај пјесник каже да није стручњак за њу. Све се одвија на начин да њему ријечи долазе саме од себе и саме се дошаптавају. Повремено. Онда наступи суша цркнутих ријечи, а пјесник спомиње и осушена тијела инсеката. Па се процес понавља, нови поступак, приближавање некој другој ријечи. На крају есеја пјесник истиче: све више желим написати какву збрисану поезију, која не употребљава ријечи, али је ипак поезија. Можда неку поезију коју чине звукови тисуће инсеката. Када бих тражила слике које најбоље описују сликање тог сликара, биле би то слике ватре и крви, слике козмогоније, слике без пуно боја, можда слике вулкана или првих митских бића.